

KS. WIESŁAW PRZYGODA

POSŁUGA CHARYTATYWNA W ŚWIADOMOŚCI WIERNYCH I DUSZPASTERZY

Postulowane ostatnio przez Magisterium Kościoła ożywienie działalności charytatywnej¹ wymaga niejednokrotnie zmiany świadomości zarówno duszpasterzy, jak i katolików świeckich. Istnieje wiele dróg, którymi wiadomości na temat posługi charytatywnej Kościoła mogą docierać do adresatów. Decydującym jednak czynnikiem kształtowania świadomości wiernych jest ich wychowanie wyniesione z domu rodzinnego. Wrażliwość na potrzeby biednych przeradza się z biegiem czasu w postawę służby potrzebującym. Postawa ta może być wzmocniona przez ogólne wykształcenie humanistyczne, przez naukę katechetyczną i homiletyczną oraz zaangażowanie w działalność grup charytatywnych.

W seminarium duchownym kandydat do kapłaństwa uzyskuje teoretyczną i praktyczną formację charytatywną. Ta zaś powinna znaleźć kontynuację w formacji stałej duchowieństwa oraz w osobistym zaangażowaniu księży w posługę charytatywną w parafii. Proboszcz, wrażliwy i zainteresowany

Ks. dr WIESŁAW PRZYGODA – adiunkt Katedry Teologii Pastoralnej Szczegółowej KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: przygoda@kul.lublin.pl

¹ „Potrzebna jest dziś nowa «wyobraźnia miłosierdzia», której przejawem będzie nie tyle i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim tak, aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr. Winniśmy zatem postępować w taki sposób, aby w każdej chrześcijańskiej wspólnocie ubodzy czuli się «jak u siebie w domu»” (J a n P a w e ł II. List apostolski *Novo millennio ineunte* [NMI] nr 50). Zob. t e n ż e. List apostolski *Tertio millennio adveniente* nr 31; t e n ż e. *Życie społeczne i praca w świetle wiary. Homilia podczas Mszy świętej. Legnica 2.06.1997.* „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) [dalej: OsRomPol] 18:1997 nr 7 s. 20-22; t e n ż e. *Bądźmy świadkami miłosierdzia. Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej. Kraków 18.08.2002.* OsRomPol 23:2002 nr 9 s. 20-22.

rozwojem posługi miłości w swojej parafii, potrafi przekonać swoich wiernych do zaangażowania w prowadzone dzieła miłosierdzia chrześcijańskiego. Dzisiaj ważną rolę w formacji charytatywnej odgrywają ponadto środki społecznej komunikacji, zwłaszcza media kościelne. Profesjonalnie zaplanowana formacja charytatywna wymaga wiedzy nie tylko o celu, przedmiocie, metodach, środkach i formach działalności charytatywnej Kościoła, lecz także wiedzy na temat stanu świadomości adresatów tej formacji. Jaka jest wiedza na temat funkcji charytatywnej Kościoła oraz gotowość zaangażowania się duszpasterzy i katolików świeckich w Polsce w konkretne formy pomocy charytatywnej, pokazują badania empiryczne.

I. METODA BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA BADANEJ POPULACJI

Głównym źródłem wiedzy wykorzystanym w tym artykule są wyniki własnych badań ankietowych, przeprowadzonych wśród proboszczów i katolików świeckich w okresie 25 V–30 XI 2001 r. Kwestionariusz ankiety wraz z instrukcją był wręczany respondentom, którzy samodzielnie je wypełniali. Księża zwracali ankiety drogą pocztową bez podawania adresu nadawcy, katolicy świeccy natomiast zwracali ankiety w swoich kościołach parafialnych. Badaniami objęto księży proboszczów z jedenastu diecezji i dwóch zgromadzeń zakonnych² oraz katolików świeckich z szesnastu parafii znajdujących się w dwunastu diecezjach³

Diecezje i parafie zostały dobrane do badań celowo w taki sposób, by ankietowani księża i katolicy świeccy reprezentowali różne środowiska społeczne i religijne w Polsce. Badaniami objęci zostali księża z diecezji zdominowanych przez środowiska wielkomiejskie (diecezje katowicka i łódzka) oraz z diecezji o przewadze środowisk wiejskich (diecezje pelplińska,

² Badaniami objęto proboszczów z diecezji katowickiej, kieleckiej, legnickiej, łódzkiej, opolskiej, radomskiej, rzeszowskiej, siedleckiej, szczecińskiej, warmińskiej, wrocławskiej oraz z Zakonu Franciszkanów Konwentualnych i ze Zgromadzenia Księży Redemptorystów.

³ Badaniami objęto katolików świeckich z następujących parafii: Chrystusa Króla w Katowicach i Najświętszego Serca Jezusa w Mysłowicach (diec. katowicka), Najświętszego Serca Jezusa w Łodzi, parafii Mrągowo (diec. elbląska), Matki Kościoła w Łukowie (diec. siedlecka), parafii Morąg (diec. warmińska), parafii Gruczno (diec. pelplińska), parafii Iłów (diec. łowicka), parafii Boguszyce (diec. opolska), Księży Pallotynów w Lublinie, oo. Kapucynów w Łomży, św. Tomasza w Szczecinie, Matki Bożej Miłosierdzia w Radomiu, Najświętszego Serca Jezusa w Starachowicach oraz parafii Jedlińsk i Makowiec (diec. radomska).

siedlecka i wrocławska). W badaniach uwzględniono zróżnicowanie w poziomie życia religijnego i aktywności pastoralnej w części północno-zachodniej, centralnej i południowo-wschodniej naszego kraju. Proboszczom rozdano 520 ankiet, z czego wróciło 288, a 275 zostało zakwalifikowanych do dalszej analizy. Katolikom świeckim rozdano 680 ankiet, z czego wróciło 411, a 394 zostało zakwalifikowanych do dalszej analizy.

W badaniach proboszczów zostały uwzględnione różne typy parafii, wielkość parafii oraz zróżnicowana liczba lat posługi kapłańskiej. Do analizy zostały przyjęte 102 ankiety proboszczów reprezentujących parafie wiejskie, 73 parafie miejsko-wiejskie, 51 parafii miejskich i 49 parafii wielkomiejskich⁴ Różnie przedstawia się wielkość parafii zarządzanych przez ankietowanych proboszczów: 75 ankiet pochodzi od proboszczów pracujących w parafii do 2000 katolików, 90 od proboszczów pracujących w parafii od 2001 do 5000 katolików, 60 od proboszczów pracujących w parafii od 5001 do 10 000 katolików, a 50 od proboszczów pracujących w parafii powyżej 10 000 katolików. Badaniami objęto proboszczów ze zróżnicowanym stażem posługi kapłańskiej i duszpasterskiej: 18 ankietowanych proboszczów miało staż od 1 do 10 lat, 161 proboszczów wykazało staż od 11 do 25 lat, 78 proboszczów zadeklarowało staż od 26 do 40 lat, a 18 proboszczów pełniło posługę kapłańską 41 i więcej lat.

Badaniami objęto dorosłych parafian, nie zaś tylko działaczy charytatywnych. Do analizy przyjęto 108 ankiet wypełnionych przez mężczyzn i 286 wypełnionych przez kobiety. Respondenci reprezentowali różne kategorie wiekowe: 107 mieściło się w przedziale 1-30 lat, 213 w przedziale 31-60 lat, a 74 było w wieku 61 i więcej lat. Podobnie jak w przypadku proboszczów, również katolicy świeccy reprezentują różne typy parafii: 101 ankiet uwzględnionych w analizach pochodzi od respondentów z parafii wiejskich, 61 od respondentów z parafii wiejsko-miejskich, 114 od respondentów z parafii miejskich oraz 118 od respondentów z parafii wielkomiejskich. W przypadku katolików świeckich zwrócono uwagę na ich wykształcenie: 113 respondentów wskazało wykształcenie podstawowe lub zawodowe, 158 wykształcenie średnie, a 123 wykształcenie wyższe.

⁴ Przyjęto, że parafie miejskie to parafie w miastach do 100 000 mieszkańców, parafie wielkomiejskie zaś to parafie w miastach liczących ponad 100 000 mieszkańców.

II. OGÓLNY STOSUNEK RESPONDENTÓW DO DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ

W celu zbadania stanu wiedzy na temat posługi charytatywnej Kościoła postawiono proboszczom i katolikom świeckim siedem pytań. Pytania zostały tak skonstruowane, aby najpierw zbadać ogólny stosunek respondentów do ludzi potrzebujących pomocy, a następnie poznać szczegółową wiedzę na temat posługi charytatywnej Kościoła. Najpierw zapytano więc respondentów: Czy należy w ogóle pomagać ludziom potrzebującym? Następnie: Kto i komu w naszym kraju powinien pomagać w pierwszej kolejności? Kolejne pytania dotyczyły już wprost działalności charytatywnej; zapytano: Czym jest działalność charytatywna w przekonaniu respondentów? Czy Kościół powinien realizować działalność charytatywną? Co stanowi specyfikę kościelnej działalności charytatywnej?

Pierwsze pytanie miało na celu zbadanie nastawienia respondentów do pomagania ludziom potrzebującym. Czy należy w ogóle pomagać oraz czy ma to być pomoc bezwarunkowa, czy też zależna od sytuacji? Uzyskane na to pytanie odpowiedzi przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Potrzeba udzielania pomocy ludziom potrzebującym

POTRZEBA UDZIELANIA POMOCY LUDZIOM POTRZEBUJĄCYM	PROBOSZCZOWIE		KATOLICY ŚWIECCY	
	N	%	N	%
Trzeba pomagać	226	82,2	310	78,7
Nie trzeba pomagać	-	-	-	-
To zależy od okoliczności	49	17,8	82	20,8
Nie mam zdania	-	-	2	0,5
Razem	275	100,0	394	100,0

Nikt z respondentów nie odpowiedział, że nie należy pomagać ludziom potrzebującym, co oznacza, że respondenci akceptują społeczną potrzebę pomagania ludziom potrzebującym. Zdecydowana większość badanych wykazała się ogólnym zrozumieniem problematyki charytatywnej. Tylko 0,5% katolików świeckich nie miała zdania w poruszanej kwestii. Interesujące jest, że 17,8% badanych proboszczów i 20,8% badanych katolików świeckich uzna-

ło, że należy pomagać ludziom potrzebującym pod pewnymi warunkami⁵ Z badań wynika więc, że znaczny odsetek ankietowanych respondentów nie akceptuje bezwarunkowej pomocy potrzebującym. Wyniki badań nie pokazują jednak warunków, jakie musieliby spełnić potrzebujący, by mogli liczyć na pomoc tychże respondentów.

W organizowaniu przedsięwzięć charytatywnych ważna jest wiedza nie tylko o gotowości udzielenia pomocy, ale również o stosunku osób pomagających do konkretnych grup adresatów pomocy charytatywnej. W celu ustalenia rankingu preferencji potencjalnych adresatów pomocy charytatywnej zaproponowano respondentom do wyboru trudne sytuacje, w których znaleźli się ludzie i dlatego potrzebują pomocy. Preferencje chęci pomocy konkretnym osobom pokazuje tabela 2.

Tabela 2. Osoby, którym należy pomagać w pierwszej kolejności

OSOBY, KTÓRYM NALEŻY POMAGAĆ W PIERWSZEJ KOLEJNOŚCI	PROBOSZCZOWIE N = 275		KATOLICY ŚWIECCY N = 394	
	%	Ranga	%	Ranga
Osoby, które bez własnej winy znalazły się w trudnej sytuacji materialnej	94,2	1	89,3	1
Dzieci z rodzin niepełnych i patologicznych	69,8	2	68,0	3
Obłożnie chorzy i niepełnosprawni	64,7	3	73,4	2
Przeżywający depresje, poczucie utraty sensu życia	44,0	4	38,8	5
Ofiary wojen i klęsk żywiołowych poza granicami kraju	28,0	5	40,9	4
Tylko swoim parafianom	13,8	6	1,5	9

⁵ W badaniach na temat parafii rzymskokatolickiej w okresie transformacji systemowej, przeprowadzonych przez E. Firlit w 1994 r. na próbie 122 proboszczów i 244 katolików świeckich z wylosowanych parafii ówczesnych województw: warszawskiego i nowosądeckiego, postawiono pytanie: Czy należy pomagać ludziom, którzy z różnych powodów znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej? Wówczas bezwarunkową pomoc poparło 73,8% proboszczów i 97,1% katolików świeckich, natomiast pomoc uzależniona od sytuacji została zaakceptowana przez 23,8% proboszczów i 2,9% katolików świeckich. Zob. E. F i r l i t. *Parafia rzymskokatolicka w Polsce w okresie transformacji systemowej. Studium socjologiczne*. Warszawa 1998 s. 250.

Osoby, które z własnej winy znalazły się w trudnej sytuacji materialnej	13,5	7	5,1	7
Niewierzący	6,2	8	7,1	6
Wyznawcy innych religii	5,8	9	7,1	6
Żebrzący na ulicach obcokrajowcy	4,7	10	2,0	8
Brak odpowiedzi	1,1	–	0,3	–

Procenty w tabeli nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybierać dowolną ilość odpowiedzi. W kwestionariuszu ankiety dla katolików świeckich niewierzący i wyznawcy innych religii byli w tej samej grupie adresatów pomocy.

Według respondentów na pomoc mogą liczyć przede wszystkim ci, którzy bez własnej winy znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej (94,2% proboszczów i 89,3% katolików świeckich). Duży stopień akceptacji pomocy uzyskały dzieci z rodzin niepełnych i patologicznych (69,8% proboszczów i 68% katolików świeckich); ludzie obłożnie chorzy i niepełnosprawni (64,7% proboszczów i 73,4% katolików świeckich); ludzie przeżywający depresje i poczucie utraty sensu życia (44% proboszczów i 38,8% katolików świeckich); ofiary wojen i klęsk żywiołowych poza granicami kraju (28% proboszczów i 40,9% katolików świeckich). Pomysł ograniczenia pomocy tylko do granic własnej parafii znalazł akceptację 13,8% proboszczów i 1,5% katolików świeckich. Wyższy wskaźnik u proboszczów można wytłumaczyć ich priorytetową troską o swoich parafian. Najmniej respondentów zgłosiło chęć pomocy żebrzącym na ulicach obcokrajowcom (4,7% proboszczów i 2,0% katolików świeckich). Z powyższego wynika, że istnieje powszechne zrozumienie posługi charytatywnej jako pomocy udzielanej osobom znanym, nie zaś anonimowym żebrakom, których wiarygodność trudno zweryfikować.

Charakterystyczne jest, że tylko 5,1% katolików świeckich oraz 13,5% proboszczów wyraziło gotowość pomocy ludziom, którzy z własnej winy znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej. Ten wskaźnik po części odpowiada na pytanie o warunki gotowości udzielenia pomocy charytatywnej. Wielu respondentów uzależnia swoje zaangażowanie w pomoc charytatywną od winy adresata tej pomocy. Stoją oni na stanowisku, że pomoc społeczeństwa lub wspólnoty religijnej przysługuje tylko tym, którzy nie z własnej winy znaleźli się w trudnej sytuacji. Nieco większą gotowość do udzielenia pomocy wyznawcom innych religii i niewierzącym wyrazili katolicy świeccy (7,1%) niż proboszczowie (6,2%). Świadczy to o nikłym zainteresowaniu katolików

świeckich i proboszczów współpracą ekumeniczną w zakresie posługi charytatywnej.

Rozumienie posługi charytatywnej Kościoła zależy od podejścia do podmiotu tejże działalności. Od katolika uważającego, że działalność charytatywna nie jest jego obowiązkiem, trudno oczekiwać zaangażowania w niesienie pomocy potrzebującym. W celu poznania tego poglądu respondentom postawiono pytanie: Kto w Polsce powinien pomagać w pierwszej kolejności ludziom potrzebującym? Udzielone odpowiedzi ilustruje tabela 3. Pozwoliły one ustalić ranking podmiotów, które w opinii respondentów powinny priorytetowo udzielać pomocy ludziom potrzebującym.

Tabela 3. Instytucje i osoby zobowiązane w pierwszej kolejności do udzielenia pomocy ludziom potrzebującym (w %)

ZOBOWIĄZANI DO UDZIELANIA POMOCY POTRZEBUJĄCYM	PROBOSZCZOWIE N = 275		KATOLICY ŚWIECCY N = 394	
	%	Ranga	%	Ranga
Urzędy gminy, miasta, powiatu, województwa	74,2	1	57,6	1
Caritas Polska	62,9	2	49,2	3
Rząd i centralne urzędy państwa	59,6	3	58,6	2
Parafie katolickie i wspólnoty innych związków wyznaniowych	47,3	4	41,4	6
Rodzina i krewni	44,0	5	43,9	4
Świeckie organizacje pomocy i opieki społecznej	34,2	6	43,4	5
Sąsiedzi i znajomi	26,2	7	20,1	8
Fundacje i stowarzyszenia samopomocowe	18,9	8	20,8	7
Zakład pracy	8,0	9	15,5	9
Inne podmioty	2,9	10	2,5	10
Brak odpowiedzi	0,4	–	0,5	–

Procenty w tabeli nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybierać dowolną ilość odpowiedzi.

W przekonaniu proboszczów obowiązek pomagania potrzebującym spada przede wszystkim na urzędy gminy, miasta, powiatu i województwa (74,2%).

Wśród podmiotów nie związanych bezpośrednio z Kościołem na drugim miejscu wskazano na rząd i centralne urzędy państwa (59,6%), następnie świeckie organizacje pomocy i opieki społecznej (34,2%), fundacje i stowarzyszenia samopomocowe (18,9%). Tylko 8% proboszczów wskazało zakład pracy jako podmiot pomocy ludziom w potrzebie. Wśród podmiotów kościelnych proboszczowie na pierwszym miejscu wymieniali parafie katolickie i wspólnoty innych związków wyznaniowych (62,9%), następnie Caritas Polską (47,3%), rodzinę i krewnych (44%) oraz sąsiadów i znajomych (26,2%). Wymowne jest, że niemal trzecia część proboszczów nie postrzega parafii jako podmiotu posługi charytatywnej⁶.

W opinii katolików świeckich biednym i potrzebującym powinien pomagać przede wszystkim rząd i centralne urzędy państwa (58,6%). Niewiele mniej osób wskazało na urzędy gminy, miasta, powiatu i województwa (57,6%). W porównaniu z proboszczami katolicy świeccy mają jednak dużo mniejsze oczekiwania od tych dwóch potencjalnych podmiotów pomocy. Może to wskazywać, że doświadczenia kontaktów z instytucjami państwowymi i samorządowymi w ostatnich latach – doświadczenia, których ludzie świeccy mają zwykle więcej niż proboszczowie, każą im z większym sceptycyzmem oczekiwać pomocy z tych źródeł. Więcej ludzi świeckich niż proboszczów jest przekonanych co do tego, że pomoc potrzebującym powinny świadczyć

⁶ W badaniach E. Firlit z 1994 r. postawiono analogiczne pytanie. Uzyskane wówczas wyniki znacznie jednak się różnią od uzyskanych w niniejszych badaniach. Wówczas według opinii proboszczów ranking podmiotów zobowiązanych do pomocy przedstawiał się następująco: urząd gminy (84,4%), najbliższa rodzina (72,1%), świeckie organizacje pomocy i opieki społecznej (59%), budżet centralny (47,5%), Caritas Polska (45,1%), parafia rzymskokatolicka (34,4%), inne katolickie organizacje charytatywne (32,8%), zakład pracy (31,1%), stowarzyszenia samopomocowe (27,9%), dalsi krewni (23%), parafie (gminy) innych wyznań (19,7%), znajomi i koledzy (12,3%). Zob. F i r l i t. *Parafia rzymskokatolicka w Polsce* s. 251.

Kafeteria w pytaniu E. Firlit różniła się nieznacznie od zmieszczonej w niniejszych badaniach, co umożliwia porównanie wyników obydwu badań. Wynika z niego, że w ciągu siedmiu lat znacznie wzrosła ranga Caritas Polskiej i parafii katolickiej jako kościelnych podmiotów pomocy charytatywnej. Caritas Polska zyskała 17,8% i awansowała z miejsca 5 na 2 w rankingu, a parafia zyskała 12,9% i awansowała z miejsca 6 na 4. Najbardziej zaś straciła rodzina, bo aż 28,1%, i spadła z 2 na 5 miejsce w rankingu oraz świeckie organizacje opieki i pomocy społecznej, które straciły 24,8% i spadły z 3 na 6 miejsce w rankingu. Wyniki te potwierdzają, że zarówno Caritas Polska, jak i większość parafii katolickich w Polsce rozwijają działalność charytatywną we właściwym kierunku i dlatego przekonuje się do nich coraz większa liczba respondentów. Kondycja rodziny słabnie natomiast sukcesywnie, dlatego mniejsza liczba respondentów ufa, że jest ona w stanie pomóc ludziom potrzebującym. Słaby wynik instytucji opieki i pomocy społecznej oznacza również słabnące zaufanie do tych podmiotów pomocy.

świeckie organizacje opieki socjalnej (43,4%), fundacje i stowarzyszenia samopomocowe (20,8%) oraz zakłady pracy (15,5%).

Z podmiotów działających w imieniu Kościoła katolicy świeccy na pierwszym miejscu wskazali Caritas Polską (49,2%), a dopiero na drugim miejscu parafie i wspólnoty innych związków wyznaniowych (41,4%). Ponad połowa katolików świeckich wciąż nie postrzega parafii jako podmiotu postęgi charytatywnej. Ta niska świadomość zadań charytatywnych parafii wynika zapewne z rozumienia parafii przez katolików w Polsce bardziej jako jednostki administracji kościelnej niż wspólnoty ludzi wierzących. Drugą przyczyną takiego przekonania wiernych w Polsce może być brak doświadczenia dynamicznej działalności charytatywnej w parafii swego zamieszkania. W podobnym zakresie jak proboszczowie także katolicy świeccy oczekują pomocy ze strony rodziny i krewnych (43,9%), a w nieco mniejszym stopniu od sąsiadów i znajomych (20,1%). Zastanawiające jest, że mniej niż połowa respondentów liczy na pomoc swoich najbliższych, a tylko co piąty na pomoc sąsiadów. Wskaźniki te pokazują, że relacje społeczne w kręgu „bliźnich” nie są w Polsce dostatecznie rozwinięte, albo że podobnie jak na Zachodzie również w Polsce postępuje proces prywatyzacji stosunków społecznych⁷

Rozwój działalności charytatywnej Kościoła zależy od zrozumienia jej istoty przez duszpasterzy i wiernych świeckich. W celu określenia istoty działalności charytatywnej zaproponowano respondentom wybór cech najbardziej ją charakteryzujących. Uzyskane na ten temat wyniki badań prezentuje tabela 4.

⁷ W badaniach przeprowadzonych przez E. Firlit w 1994 r. ranking podmiotów, od których katolicy świeccy w pierwszej kolejności spodziewali się pomocy, przedstawiał się następująco: urząd gminy (73,8%), najbliższa rodzina (63,1%), świeckie organizacje pomocy i opieki społecznej (52,5%), budżet centralny (51,6%), Caritas Polska (23,8%), parafia rzymskokatolicka (22,5%), zakład pracy (21,3%), stowarzyszenia samopomocowe (20,5%), inne katolickie organizacje charytatywne (16,4%), parafie (gminy) innych wyznań (10,7%), dalsi krewni (8,6%), znajomi i koledzy (1,6%). Zob. F i r l i t. *Parafia rzymskokatolicka w Polsce* s. 251.

Porównując opinie katolików świeckich z 1994 r. z uzyskanymi w prezentowanych badaniach z 2001 r., zauważa się, podobnie jak w przypadku proboszczów, wyraźny wzrost pozycji organizacji Caritas Polska (wzrost o 25,4%) i parafii katolickiej (wzrost o 18,9%) w rankingu preferowanych podmiotów działalności charytatywnej. Najwięcej natomiast straciła rodzina (19,2%), a w nieco mniejszym stopniu niż w opinii proboszczów świeckie organizacje pomocy i opieki społecznej (9,1%). Urząd gminy, który utrzymał dominującą pozycję w rankingu, stracił jednak zarówno w opinii katolików świeckich (16,2%), jak i proboszczów (10,2%), co pokazuje, że osłabło nieco przekonanie co do możliwości uzyskania pomocy z tego źródła.

Tabela 4. Istota działalności charytatywnej w opinii proboszczów i katolików świeckich

ISTOTA DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ	PROBOSZCZOWIE N = 275		KATOLICY ŚWIECCY N = 394	
	N	%	N	%
Wypełnienie przykazania miłości bliźniego	193	70,2	241	61,2
Obowiązek każdego chrześcijanina	177	64,4	195	49,5
Naśladowanie czynów Jezusa	124	45,1	140	35,5
Istotna funkcja Kościoła i parafii	124	45,1	86	21,8
Obowiązek każdego człowieka	93	33,8	204	51,8
Zadanie organizacji Caritas	83	30,2	101	25,6
Zadanie instytucji państwowych i samorządowych	39	14,2	70	17,8
Działalność społeczna	30	10,9	89	22,6
Zadanie stowarzyszeń i organizacji społecznych	27	9,8	60	15,2
Brak odpowiedzi	3	1,1	4	1,0

Procenty w tabeli nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybierać dowolną ilość odpowiedzi.

Według ankietowanych proboszczów najważniejszą cechą działalności charytatywnej jest wypełnienie przykazania miłości bliźniego (70,2%) oraz obowiązek każdego chrześcijanina (64,4%). Głębsze określenia teologiczne zostały wybrane rzadziej: działalność charytatywna jest naśladowaniem czynów Jezusa (45,1%), jest istotną funkcją Kościoła i parafii (45,1%). Prawie co trzeci duszpasterz podkreślił, że działalność charytatywna jest zadaniem organizacji Caritas (30,2%), co wydaje się potwierdzać tezę, że większość proboszczów ma świadomość tego, iż działalność jednej organizacji, nawet tak bardzo znanej, potrzebnej i cenionej jak Caritas, nie wyczerpuje istoty tej działalności. Z cech uniwersalnych, charakteryzujących raczej działalność humanitarną niż charytatywną w ścisłym sensie teologicznym, najczęściej promowaną przez proboszczów odpowiedzią było, że działalność charytatywna jest obowiązkiem każdego człowieka (33,8%), rzadziej natomiast, że jest ona zadaniem instytucji państwowych i samorządowych (14,2%), działalnością społeczną (10,9%) lub zadaniem stowarzyszeń

i organizacji społecznych (9,8%). Wyniki te nie są zaskakujące. Większość duszpasterzy zdaje się prawidłowo rozumieć istotę działalności charytatywnej i odróżniać ją od działalności humanitarnej lub świadczeń socjalnych instytucji państwowych. Niepokojem może napawać jedynie fakt, że ponad połowa badanych proboszczów nie dostrzega związku posługi charytatywnej z chrystologią i eklezjologią.

Opinie katolików świeckich na temat istoty działalności charytatywnej odbiegają nieco od opinii proboszczów. Przede wszystkim opinie te są bardziej zróżnicowane, co pokazuje zasięg wskaźników. Podobnie jak w przypadku duszpasterzy, również najwięcej katolików świeckich postrzega działalność charytatywną jako wypełnienie przykazania miłości bliźniego (61,2%). Ciekawe, że więcej osób świeckich sądzi, iż działalność charytatywna jest obowiązkiem każdego człowieka (51,8%), niż że jest obowiązkiem każdego chrześcijanina (49,5%). Wygląda na to, że wielu katolików świeckich nie przywiązuje większej wagi do chrześcijańskiego charakteru działalności charytatywnej. Jeszcze w mniejszym stopniu zwracają uwagę na chrystologiczne (35,5%) lub eklezjologiczne (21,8%) podstawy tej działalności. Szerzy zakres u katolików świeckich mają, w wyraźnej opozycji do poglądów proboszczów, wskaźniki cech uniwersalnych, opisujących tak działalność charytatywną, jak i humanitarną lub socjalną, a mianowicie, że jest to działalność społeczna (22,6%), zadanie instytucji państwowych i samorządowych (17,8%) lub zadanie stowarzyszeń i organizacji społecznych (15,2%).

Pytanie o istotę działalności charytatywnej pokazało, na ile duszpasterze i katolicy świeccy w Polsce potrafią odróżnić ją od działalności humanitarnej lub socjalnej oraz jakie miejsce wśród podmiotów działalności charytatywnej przypisują instytucjom kościelnym. Wyniki badań pokazują, że wielu respondentów, przy czym zdecydowanie więcej katolików świeckich niż proboszczów, nie widzi znaczącej różnicy między tymi sektorami działalności społecznej. Również pozycja Kościoła z jej najbardziej transparentnym organizmem, jakim jest parafia, nie znalazła znaczącego poparcia jako podmiot posługi charytatywnej. Tylko 45,1% proboszczów i zaledwie 21,8% katolików świeckich poparło opinię, że działalność charytatywna jest istotną funkcją Kościoła i parafii. Na podstawie zaprezentowanych opinii nasuwa się wniosek, że zarówno proboszczowie, jak i katolicy świeccy w Polsce potrzebują formacji charytatywnej, która pokazałaby im głębsze uzasadnienia oraz dostarczyła motywacji do podejmowania zadań charytatywnych w swoich środowiskach. Te uzasadnienia tkwią w teologii, a zwłaszcza w chrystologii i eklezjologii.

III. KOŚCIÓŁ JAKO PODMIOT POSŁUGI CHARYTATYWNEJ

Kolejne pytania w przeprowadzonej ankiecie miały na celu zbadanie świadomości proboszczów i katolików świeckich na temat działalności charytatywnej, ale zawężonej już do ram Kościoła rzymskokatolickiego. Zapytano najpierw, czy Kościół powinien pełnić posługę charytatywną. Zdecydowanie „tak” odpowiedziało 92,4% proboszczów, a 7,6% uzależniło ten rodzaj aktywności kościelnej od okoliczności. Wynik ten należy uznać za zadowalający, zważywszy, że wcześniej tylko 82,2% proboszczów uznało, że należy w ogóle ludziom pomagać (zob. tabela 1). Charakterystyczne, że przekonanie o konieczności pełnienia posługi charytatywnej przez Kościół jest najmocniejsze u proboszczów najmłodszych, a sukcesywnie słabnie wraz ich wiekiem. Najmocniejsze jest ono u duszpasterzy parafii miejsko-wiejskich, a najslabsze u proboszczów parafii wiejskich.

Przekonanie katolików świeckich co do konieczności pełnienia posługi charytatywnej przez Kościół jest mniejsze niż proboszczów, co łatwo wytłumaczyć różnicą w wykształceniu teologicznym. Niemniej 82,2% katolików świeckich opowiedziało się za koniecznością pełnienia posługi charytatywnej przez Kościół, a 16,8% uzależniło to od okoliczności. Najwięcej odpowiedzi pozytywnych udzielili wierni z wykształceniem wyższym i zamieszkujący parafie wielkomiejskie, a najmniej z wykształceniem średnim i zamieszkujący parafie miejskie. Okazało się, że zmienna płci nie ma znaczącego wpływu na poglądy w badanej kwestii.

W posłudze charytatywnej Kościoła ważna jest motywacja, która w dużym stopniu przesądza o chrześcijańskim i kościelnym charakterze tej działalności, a także pozwala odróżnić ją od działalności humanitarnej lub socjalnej. W celu poznania motywacji zaangażowania się w działalność charytatywną Kościoła zapytano proboszczów i katolików świeckich, dlaczego Kościół powinien pełnić posługę charytatywną. Uzyskane w badaniach odpowiedzi obrazuje tabela 5.

Tabela 5. Motywacja działalności charytatywnej Kościoła

MOTYWACJA DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ KOŚCIOŁA	PROBOSZCZOWIE N = 275		KATOLICY ŚWIECCY N = 394	
	N	%	N	%
Wymaga tego nauka i przykład Jezusa	180	65,5	233	59,1
Kościół jest wspólnotą miłości	150	54,5	205	52,0
Bóg jest miłością	143	52,0	159	40,4
Przykazanie miłości jest pierwsze i największe	139	50,5	159	40,4
Caritas jest funkcją podstawową Kościoła	73	26,5	78	19,8
Człowiek ma najwyższą godność	70	25,5	99	25,1
Jest to obowiązkiem Kościoła	51	18,5	42	10,7
Człowiek jest istotą społeczną	30	10,9	43	10,9
Zobowiązuje do tego objawienie przekazane św. Faustynie	8	2,9	21	5,3
Inne	1	0,4	3	0,8
Trudno powiedzieć	–	–	3	0,8
Brak odpowiedzi	2	0,7	4	1,0

Procenty w tabeli nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybierać dowolną ilość odpowiedzi.

Najbardziej powszechne jest przekonanie, że działalności charytatywnej domaga się nauka i przykład Jezusa Chrystusa (65,5% proboszczów i 59,1% katolików świeckich). Dużym powodzeniem cieszyła się opinia, że Kościół jest wspólnotą miłości i dlatego należy sobie pomagać wzajemnie (odpowiednio 54,5% i 52%). Motywację trynitarną wybrało wielu księży (52%), ale już zdecydowanie mniej katolików świeckich (40,4%). Wysoki poziom osiągnął wskaźnik motywacji normatywnej nawiązującej do przykazania miłości (odpowiednio 50,5% oraz 40,4%). Propozycja szukania motywacji posługi charytatywnej w prywatnym objawieniu przekazanym św. Faustynie nie znalazła większego poparcia ani u proboszczów (2,9%), ani u katolików świeckich (5,3%). Świadczy to o prawidłowym myśleniu respondentów, gdyż istota orędzia św. Faustyny znacznie odbiega od istoty posługi charytatywnej Ko-

ścioła. Dlatego, chociaż istnieją punkty zbieżne, na orędziu św. Faustyny trudno budować podstawy rozwoju działalności charytatywnej Kościoła.

Badania wykazały ponadto, że dla respondentów nie ma większego znaczenia fakt, że działalność charytatywna jest podstawową funkcją Kościoła (26,5% proboszczów i 19,8% katolików świeckich) lub obowiązkiem Kościoła (odpowiednio 18,5% oraz 10,7%). Generalnie badania pokazują, że w świadomości duszpasterzy i wiernych w Polsce dominuje motywacja chrystologiczna, trynitarna, a także poczucie moralnego obowiązku pomocy innym. Mniejsze natomiast jest przekonanie co do motywów eklezjologicznych i antropologicznych posługi charytatywnej. Znamienne jest, że tylko 25,5% proboszczów i 25,1% katolików świeckich wybrało motyw godności człowieka, a 10,9% respondentów z obu grup udzieliło odpowiedzi, że motywem działalności charytatywnej jest społeczny charakter osoby ludzkiej.

Ankietowanych proboszczów i katolików świeckich zapytano o specyfikę kościelnej posługi charytatywnej. Rozkład preferencji w rozumieniu specyfiki kościelnej działalności charytatywnej ukazuje tabela 6.

Tabela 6. Cechy kościelnej działalności charytatywnej (w %)

CECHY KOŚCIELNEJ DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ	PROBOSZCZOWIE N = 275		KATOLICY ŚWIECCY N = 394	
	%	Ranga	%	Ranga
Pomoc wszystkim ludziom	61,1	1	65,5	1
Naśladowanie Jezusa w czynach miłości bliźniego	55,6	2	54,1	2
Posługa podejmowana z motywacji nadprzyrodzonej	33,8	3	10,9	6
Pomoc świadczona przez Caritas	30,5	4	32,0	3
Funkcja podstawowa Kościoła	27,3	5	10,2	7
Pomoc organizowana przez parafię	26,2	6	-	-
Działalność dobrze zorganizowana	19,3	7	21,8	4
Działalność katolików świeckich	16,0	8	15,5	5
Posługa hierarchii Kościoła, zwłaszcza papieża i biskupów	3,6	9	6,9	8
Pomoc tylko katolikom	1,5	10	0,5	11
Inne	0,4	11	2,0	10

Trudno powiedzieć	–	–	3,6	9
Brak odpowiedzi	0,4	–	0,5	–

Procenty w tabeli nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybierać dowolną ilość odpowiedzi.

Największy odsetek ankietowanych proboszczów i katolików świeckich wykazał, że posługa charytatywna Kościoła jest pomocą świadczoną wszystkim ludziom (61,1% proboszczów i 65,5% katolików świeckich). Duży odsetek respondentów wyraził przekonanie, że kościelna działalność charytatywna jest naśladowaniem Jezusa w czynach miłości bliźniego (55,6% proboszczów i 54,1% katolików świeckich). Jest to znacznie wyższy wskaźnik niż osiągnięty we wcześniejszym pytaniu o naturę działalności charytatywnej w ogóle (odpowiednio: 45,1% i 35,5%). Można to zinterpretować w taki sposób, że zwłaszcza w świadomości wiernych świeckich działalność charytatywna jawi się najpierw na płaszczyźnie ogólnoludzkiej, a dopiero później w sferze życia kościelnego. W kościelnej posłudze charytatywnej ważna jest dla proboszczów motywacja nadprzyrodzona (33,8%), w wyraźnym przeciwieństwie do katolików świeckich (tylko 10,9%). Dużym poparciem cieszyła się opinia, że specyfikę posługi kościelnej stanowi działalność organizacji Caritas (30,5% proboszczów i 32% katolików świeckich).

Zastanawiające jest, że w pytaniu o specyfikę kościelnego charakteru posługi charytatywnej dosyć małe poparcie, zwłaszcza u wiernych świeckich, zyskała teza, że działalność charytatywna jest funkcją podstawową Kościoła (27,3% proboszczów i tylko 10,2% katolików świeckich). W opinii respondentów o kościelnym charakterze posługi miłości nie przesądza także podmiot tej działalności. Tezę, że jest to działalność katolików świeckich, poparło 16% proboszczów i 15,5% respondentów świeckich, a że jest to posługa hierarchii Kościoła odpowiednio: 3,6% i 6,9%. Dla co piątego respondenta o specyficie kościelnej działalności charytatywnej decyduje dobra organizacja świadczonej pomocy (19,3% proboszczów i 21,8% katolików świeckich). W świadomości obu kategorii respondentów panuje powszechne przekonanie, że o specyficie kościelnej posługi miłości nie decyduje natomiast ograniczenie świadczenia pomocy tylko do katolików. Przeciwnego zdania było tylko czterech proboszczów i dwie osoby świeckie⁸

⁸ Katolikom świeckim postawiono dodatkowo pytanie: Komu należy się pomoc charytatywna Kościoła? Zdecydowana większość odpowiedziała, że Kościół powinien pomagać

*

W świetle przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że świadomość duszpasterzy i wiernych świeckich w zakresie posługi charytatywnej Kościoła jest zróżnicowana. Większość respondentów akceptuje potrzebę udzielania pomocy słabym, a Kościół postrzega jako jeden z głównych podmiotów posługi charytatywnej. Równocześnie jednak większość z nich nie wyraża gotowości do osobistego zaangażowania się w konkretną działalność charytatywną, licząc na inicjatywę i zaangażowanie innych. Pozytywną cechą katolików świeckich w Polsce jest gotowość do finansowego lub rzeczowego wspierania akcji charytatywnych organizowanych przez instytucje Kościoła.

W świadomości duszpasterzy i katolików świeckich w Polsce dominują treści ogólnochrześcijańskie przy jednoczesnym deficycie myślenia w kategoriach eklezjologicznych. Niepokojem musi napawać fakt, że aż 72,7% proboszczów i 89,8% katolików świeckich nie uznaje posługi charytatywnej za podstawową funkcję Kościoła. Ich zdaniem Kościół może żyć i prawidłowo się rozwijać bez pełnienia posługi charytatywnej. Stąd wynika oczywisty postulat, aby w formacji charytatywnej osób duchownych i świeckich w Polsce zwrócić szczególną uwagę na eklezjologiczne podstawy posługi charytatywnej.

BIBLIOGRAFIA

- D e u t s c h e r C a r i t a s v e r b a n d:** Meinungsbild Caritas. Die Allensbacher Studien zum Leitbildprozess. Bd 1-3. Freiburg im Breisgau: Lambertus 1997.
- F i r l i t E.:** Parafia rzymskokatolicka w Polsce w okresie transformacji systemowej. Studium socjologiczne. Warszawa: Elipsa 1998.

wszystkim ludziom bez wyjątku (85,8%). Niewielu uznało, że pomoc Kościoła przysługuje ludziom wierzącym w Boga (5,6%), tylko katolikom (0,8%), ludziom niewierzącym w Boga (0,5%), wyznawcom innych religii niechrześcijańskich (0,3%), innym grupom (1,8%). Wyrabionego zdania w tej sprawie nie miało 5,1%. Optymizmem napawa fakt, że żaden z respondentów nie zgodził się z twierdzeniem, iż pomoc Kościoła nie należy się żadnej z wymienionych grup.

- P o m p e y H.: Caritatives Engagement. Lernort des Glaubens und der Gemeinschaft. Würzburg: Echter 1994.
- P r z y g o d a W.: Funkcja charytatywna Kościoła po Soborze Watykańskim II. Lublin: Migg 1998.
- Posługa charytatywna Kościoła. W: Teologia pastoralna. Red. R. Kamiński. T. 2. Lublin: Atla 2 2002 s. 441-505.
- R o b r e c h t J.: Woher kommt mir Hilfe? Empirische Studie zur Religiosität seelisch leidender Menschen am Beispiel 25-40jähriger Männer in Psychotherapie. Würzburg: Echter 2002.

CHARITY IN THE AWARENESS OF THE LAY FAITHFUL AND THE PRIESTS

S u m m a r y

In the article research results are presented, which indicate that the awareness of the priests and the lay faithful as far as charity is concerned, is to a considerable degree differentiated. Most respondents accept the need of rendering aid to the poor, and they perceive the Church as the subject of charity actions. However, at the same time most of them are not willing to personally engage in charity, counting on others' initiative and involvement. A positive feature of lay Catholics in Poland is their eagerness to financially and materially support charity actions organized by Church institutions.

In the priests' and lay Catholics' awareness general Christians ideas dominate in Poland, with a simultaneous shortage of thinking in terms of the whole Church. It must be worrying that as many as 72.7% parish priests and 89.8% lay Catholics do not consider charity as the Church's basic function. In their opinion the Church may exist and properly develop without fulfilling the service of charity. Hence an obvious postulate follows that in formation of priests as well as lay people in Poland a greater stress should be put on the ecclesiological basis of charity.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: caritas, diakonia, miłość bliźniego, działalność charytatywna, formacja charytatywna, apostołstwo świeckich.

Key words: caritas, deaconate, love of the neighbour, charity action, charity formation, apostolate of the laity.